

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 04.12.20

Diskurs

En institusjonalisert språkføring og tekstproduksjon med makteffekt. En diskurs organiserer måten å tenke og gjøre noe på (Certeau 1990 s. 103). En diskurs omfatter bl.a. en tekst i relasjon til dens historiske, sosiale og ideologiske produksjonsbetingelser (Sarfati 2001 s. 16). Diskurser er kommunikasjonsformer (Nennen 2000 s. 128).

En diskurs er både begrepslig og relativt systematisk og metodisk (Nennen 2000 s. ix). En diskurs har blitt definert som tema-, disiplin-, område- og nivå-spesifikke arrangementer av betydninger som impliserer spesifikke handlingsforutsetninger og handlinger (institusjoner, praksiser); det omfatter prosesser for sosial konstruksjon, objektivisering, kommunikasjon og legitimering av meningsstrukturer innen institusjoner, organisasjoner og andre grupper av aktører (Reiner Keller gjengitt fra Hebecker 2001 s. 34-35). Diskurser produserer “sannhetseffekter” (Sarfati 2001 s. 99). “Spørsmålet er ikke: Samsvarer denne diskursen med virkeligheten? Men: hvilke produksjonsbetingelser er det, internt i selve diskursen, som utgir den for sannhet og gjøre den akseptabel som dette?” (Floch 2002 s. 194) Diskurser blir her sett i et konstruktivistisk perspektiv. Sannheten finnes ikke direkte, men må utarbeides gjennom en diskurs og stilles på prøve; sannheten finnes så å si bare innen et koordinatsystem med bestemte premisser (Ninney 2012 s. 167).

“Vi definerer *diskurs* som *tekst i kontekst*. Diskursen er altså ikke bare tekst, men tekst som en form for samhandling og som en del av en større sosial prosess.” (Vagle, Sandvik Svennevig 1994 s. 35) Diskurser kan avgrenses ut fra tema, men også ut fra aktører (brukere av en diskurs) (Nennen 2000 s. 132).

“Den enkleste definisjonen av diskurs er “språk i bruk, i kontekst” – en definisjon med tydelige samfunnsvitenskapelige elementer, der språket anses som et kommunikasjonsverktøy, et middel som mennesker bruker til å oppnå ulike mål. Vi samhandler gjennom språket, vi forsøker å påvirke hverandre. Samtidig er språket et estetisk fenomen, en bærer av rik og kompleks betydning, og ulike diskurser, forstått som mønstre i ordbruk, argumentasjonsformer og assosiasjoner, og inngår nødvendigvis i en kontekst der de tradisjonelle humanistiske studieobjektene kultur og historie har stor betydning.” (Jan Grue i <https://sosiologen.no/essay/roffguide/roff-guide-til-ruth-wodak/>; lesedato 14.05.20)

“Identifiable different ways of talking in different situations are often called *registers*. People choose an appropriate register for talking to a baby, a bank manager and a beloved, each very different ways of talking. [...] A broader concept which is essential when discussing different uses of language is that of *discourse*. Registers and genres contribute to broader ways of using language which are referred to as discourses. [...] new specialized vocabulary is one thing which has to be learned in a new discourse, but it is surprising the extent to which new discourses are reorganizations of existing components of language: things you can do already put together in a different way. Discourses differ in *how* the language is used.” (Barton 1994 s. 54 og 56)

“[D]iscourse is processual. Text is a concrete semiotic system that has achieved its unity in accordance with a certain code. On the other hand, the discourse is a semiotic process, pregnant with texts.” (Kim 1996 s. 228)

“Tre kriterier karakteriserer en diskurs: dens sosiologiske situasjon i relasjon til en gitt sosial gruppe (posisjonering), kjennetegnene ved hvordan den medieres (inskripsjon), og til slutt det regimet av relasjoner som regulerer forholdet mellom de tekstene som inngår i diskursen seg imellom og med tekster innen andre diskurser (intertekstualitet).” (Sarfati 2001 s. 16)

Diskurser er “culturally ingrained and institutionally powerful ways of looking at, experiencing and understanding particular areas of social life. Discourses by way of this connection deeply permeate what is allowed as legitimate knowledge in particular domains of social life, and rigidly exclude other possibilities and other perspectives on those domains.” (Deacon m.fl. 1999 s. 147)

““Discourse” provides a privileged entry into the poststructuralist mode of analysis precisely because it is the organized and regulated, as well as the regulating and constituting, functions of language that it studies: its aim is to describe the surface linkages between power, knowledge, institutions, intellectuals, the control of populations, and the modern state as these intersect in the functions of systems of thought. There is a broad political purpose to this project that develops out of a radical skepticism about “truth” and the correspondence of fact and concept.” (Paul A. Bové i Lentricchia og McLaughlin 1990 s. 54)

“Ofte bruker vi begrepet *diskurs* når vi refererer på et generalisert plan til det samlede antall tekster om et bestemt emne, for eksempel om utdanningspolitikken eller incestproblemet, slik disse tekstene opptrer til en bestemt tid, på et bestemt sted, i en bestemt sosial sammenheng – for eksempel på 80- og 90-tallet i Norge i den politiske samfunnsdebatten. De ulike tekstene kan være av alle slag: avisartikler og -innlegg, skolestiler, politiske debatter, faglige tidsskriftartikler, skjønnlitterære eller faglige bøker og så videre. Noen ganger brukes begrepet enda mer generalisert, for eksempel om den politiske diskursen eller om den akademiske diskursen. Når begrepet brukes på disse måtene, er man ofte interessert i hvordan

diskursen definerer og avgrensner det det er mulig å si – hvordan den gir struktur til den måten et emne behandles på.” (Vagle, Sandvik Svennevig 1994 s. 35)

Diskurser har en slags “egendynamikk” som avgrensner hva som legges i begreper som sannhet, rettferdighet og makt (Nennen 2000 s. ix-x). Innen en diskurs foregår det en strid om begrunnelser, begreper, betydninger m.m., om noe som har videre omfang enn én bestemt kontekst (Nennen 2000 s. 129-130). Diskurser styrer hva som kan brukes som argumenter, for det er ikke objektivt bestemt på tvers av ulike diskurser hva som kan gjelde som begrunnelser i en argumentasjon (Nennen 2000 s. 186).

“Who speaks? In which ways do discourses allow certain individuals to assume the role of the speaking subject while excluding others from this role, thus relegating them to the function of object of the discourse who are only spoken about? What status does the discourse confer upon the individuals who are allowed to assume this role? There are numerous constellations, as can be seen in a short remark which Foucault makes elsewhere [...]: in some situations such as the confession or the interrogation, it is not the position of the speaker which is powerful but that of the silent listener. Which institutional frameworks make discourse possible? How do they influence it by imposing certain formal conventions, preventing certain statements, sanctioning certain utterances as valuable and relevant while excluding others? What is the relation between the subject and the objects of discourse? How does she or he produce her utterances, take possession of these objects, subject them to her utterances? What is, on the other hand, the influence of the objects on the mode of discourse?” (Thomas A. Schmitz i [www.researchgate.net/file.PostFile Loader.html](http://www.researchgate.net/file.PostFileLoader.html); lesedato 15.10.15)

En bestemt diskurs er et system av verdifastsettelse (“Wertsetzungen”) som er bundet til en bestemt tradisjon (Andreotti 1990 s. 255). Ulike diskurser har forskjellige fokuseringspunkter og formaliseringsgrader (Hebecker 2001 s. 35). En diskurs er en kulturell ordening som tillater alle de sosialiserte subjektene som den utøver sin innflytelse på, å tale og handle i samspill (Frank 1984 s. 138).

“ “Discourse” is one of the most empowered ways in modern and postmodern societies for the forming and shaping of humans as “subjects.” In a now-famous play on words, we might say that “power” through its discursive and institutional relays “subjects” us: that is, it makes us into “subjects,” and it “subjects” us to the rule of the dominant disciplines which are empowered in our society and which regulate its possibilities for human freedom – that is, it “subjugates” us. [...] resistance to any particular form of power – resistance to any discursive “truth” – depends upon power and not some abstract category of freedom or the self. How does this happen? Recall that “true statements” are always relative to the authority of empowered discourses; recall, in addition, that what is constituted as “real” are only those objects of which statements can be judged true or false. As humans, we

are the “subject” of these discourses and their crossings” (Paul A. Bové i Lentricchia og McLaughlin 1990 s. 58-59).

“Discourses and their related disciplines and institutions are functions of power: they distribute the effects of power. They are power’s relays throughout the modern social system. [...] Power must not be thought of as negative, as repression, domination, or inhibition. On the contrary, it must always be seen as “a making possible,” as an opening up of fields in which certain kinds of action and production are brought about. As power disperses itself, it opens up specific fields of possibility; it constitutes entire domains of action, knowledge, and social being by shaping the institutions and disciplines in which, for the most part, we largely make ourselves. In these domains we become the individuals, the subjects, that they make us. This phrasing, of course, makes things sound more deterministic than they are in fact, for there *is* no subject there to be determined in advance: the subject comes to be whatever or whoever he or she is only *within* this set of discursive and nondiscursive fields. What Foucault means when he says that power acts upon actions is precisely that it regulates our forming of ourselves. “Individuation,” then, is the space in which we are most regulated by the ruling disciplines of language, sexuality, economics, culture, and psychology.” (Paul A. Bové i Lentricchia og McLaughlin 1990 s. 58)

Bernd Kleimann skiller mellom refleksjonsorienterte diskurser og formasjonsorienterte diskurser. De refleksjonsorienterte har intersubjektiv forståelse som mål, mens de formasjonsorienterte realiseres gjennom systemer av utestengelse og maktbruk via vitenstilegnelse, -organisering og -kommunikasjon (i Nennen 2000 s. 127). Den første typen er altså forholdsvis inkluderende, den andre relativt ekskluderende.

Ifølge den franske idéhistorikeren og filosofen Michel Foucault overfører diskurser sosiale og institusjonaliserte verdier, men medskaper også verdiene. Koblingen til institusjoner gjør at det finnes en politisk diskurs, en mediediskurs, byråkratisk diskurs, medisinsk diskurs, klasseromdiskurs etc. I boka *Diskursens orden* nevner Foucault religiøse, juridiske, politiske og terapeutiske diskurser (1971 s. 41). Andre eksempler er litterær diskurs, vitenskapelig diskurs, journalistisk diskurs, feministisk diskurs og fagforeningsdiskurs (Sarfati 2001 s. 16 og 79).

Foucault undersøkte “the way discourse organizes practice into structures of domination (“technologies of power,” in his terms).” (Poster 1990 s. 90)
“Disiplinering er et kontrollprinsipp i produksjonen av diskursen. Den setter grenser for diskursen gjennom et identitetsspill som har form av en permanent reaktualisering av regler.” (Foucault 1971 s. 37-38) En diskurs har en “intern økonomi” (Foucault 1971 s. 73).

“Discourse, as Foucault theorizes it, is a system of statements within which the world can be known. It is the system by which dominant groups in society

constitute the field of truth by imposing specific knowledges, disciplines and values upon dominated groups. As a social formation, it works to constitute reality not only for the objects it appears to represent but also for the subjects who form the community on which it depends.” (Ashcroft, Griffiths og Tiffin 2013 s. 51)

Foucaults diskursanalyser strekker seg fra bestemte vitenskaper med avgrensede problemområder (f.eks. psykopatologi) til tanke-systemer som tilhører hele epoker (f.eks. renessansen) (Nennen 2000 s. 254). Han er opptatt av regelsystemer og hvordan mening konstrueres, av makt og strukturer. Noen aktører oppnår mer diskursmakt enn andre.

Foucault hevdet at en diskurs avgjør hva som kan tenkes og sies, og at diskursene danner de “gjenstandene” som de taler om, f.eks. såkalte subjektposisjoner, bl.a. økonomiske og seksuelle subjektposisjoner (Suber, Schäfer og Prinz 2011 s. 49). Det er “Foucault’s radical argument, that discursive practices constitute their own objects” (Tolson 1996 s. 200). Noen subjektposisjoner blir forståelige, viktige, fornuftige og legitime gjennom en diskurs, mens andre knapt blir tenkbare (Suber, Schäfer og Prinz 2011 s. 50). Handlemåter/praksiser kan ut fra hvilke diskurser de tilhører framstå som normale, rasjonelle, nødvendige eller naturlige (Suber, Schäfer og Prinz 2011 s. 151).

For Foucault er diskurser “broad domains of language use which both condition and mobilise historically specific ‘strategic possibilities’ of meaning, understanding and practice” (Deacon m.fl. 1999 s. 147). En “diskursiv formasjon” er ifølge Foucault en orden, korrelasjon og funksjonalitet mellom typer av ytringer, begreper og temaer (Sarfati 2001 s. 100). En diskurs er en samling ytringer som stammer fra samme diskursive formasjon (Sarfati 2001 s. 102). Diskursive formasjoner har blitt oppfattet som “singularly authoritative and deployed in the interests of existing structures of authority and power” (Deacon m.fl. 1999 s. 147).

“For Foucault the subject itself – and the subject of the author in particular – is a product of discourse rather than the origin of discourse” (Gaggi 1997 s. 57).

“*Diskursens orden* skriver Foucault (1971/1999) om nivåforskjeller mellom “de grunnleggende og skapende diskursene og de diskurser som gjentar, fortolker og kommenterer. Samtidig poengterer han at forskjellen mellom dem ikke er stabil, konstant eller absolutt. [...] interaksjonen mellom nivåene er dynamisk.” (Andenæs 2005 s. 39)

I *Klinikkens fødsel* (1963) og senere verk beskrev Foucault forholdet mellom moderne vitenskaper, intitusjoners organisering, maktutøvelse m.m. Han ga en ny mening til Francis Bacons motto “Knowledge is power”: “[I]n a society such as ours, but basically in any society, there are manifold relations of power which permeate, characterize and constitute the social body, and these relations of power cannot themselves be established, consolidated nor implemented without the

production, accumulation, circulation and functioning of a discourse. There can be no possible exercise of power without a certain economy of discourses of truth which operates through and on the basis of this association. We are subjected to the production of truth through power and we cannot exercise power except through the production of truth.” (Foucault sitert fra Poster 1990 s. 87)

Foucault hevdet at “the effect of scientific discourse on practice may be discerned only if discourse is grasped as a language formation. If discourse is posited either as the work of a subject or as the effect of a non-discursive region of society such as the economy, the operation and effectiveness of discourse is lost. In these cases the register of analysis is shifted to consciousness in the former case or to structured practice in the latter. While these are possible strategies of interpretation they are chosen at the cost of systematically blinding the analysis to the kinds of effects language has when it appears in the form of a written discourse as sanctioned by the institutional framework of a scientific discipline. The intention of Foucault’s position is to focus on the internal complexity and external or practical effects of language that is so organized. The statements that are possible to affirm in such discourses, the rules for the formation of these statements, and the system by which such statements are validated in the disciplinary community are the focus of his attention. Discourse analysis is not suited to uncovering the intentions of authors or the determination of discourse in the last instance by the economy. The value of Foucauldian analysis rests with the conviction that the close reading of scientific discourse may uncover language patterns which, when associated with practices, position those practices in definite ways and legitimize the patterns of domination inherent in those practices. [...] (1) that discourse analysis becomes significant for critical theory to the extent that scientific disciplines increasingly are set in place in the social field, (2) that discourse analysis gives interpretive priority to the text, understood as a language formation, over the subject, consciousness, reason and idea, and (3) that particular attention must be given to the need for revision in discourse analysis as the language formations change from printed text to electronic encoding.” (Poster 1990 s. 88-89)

Diskurser er “tvangssystemer” (“systèmes de contraintes”) som rommer bestemte normer (Foucault 1971 s. 62-63). Han oppfatter diskurser som en type vold som vi mennesker utøver på virkeligheten. Fenomener som seksualitet blir gjennom diskurser “betegnet, beskrevet, metaforisert, forklart, bedømt” (s. 69). En diskurs inkluderer bl.a. bestemte gester og andre tegn som avgjør hvor effektivt ord kan fungere og hvilke roller ulike deltakere inntar (s. 41). Diskurser utvikler seg, vokser og varierer (s. 63).

Foucault skiller mellom subjekt og individ. Subjektet (fra latin “subiectum”) er underkastet diskursenes maktmekanismer, mens individet er instansen for frie interaksjonsmuligheter (gjengitt fra Neuhaus 2009 s. 90). Hvert menneske er både subjekt og individ, og det er et dialektisk forhold mellom de to instansene.

Skillene mellom diskurser, diskurssjangrer og tematisk basert sammenkjeding av ytringer er ikke klare. En diskurs omfatter en rekke sjangrer (Sarfati 2001 s. 16). I Katie Wales' lingvistiske ordbok brukes "diskurs" på et sted om flere slags situering: "Every discourse is firmly anchored in its own particular domain, with its own time-space orientation, PERSPECTIVE, topics and assumed knowledge, etc. So the domain of cricket commentary differs from that of boxing; and both differ from a lecture on small British mammals." (Wales 1994 s. 132)

Vitenskapsteori, filosofi og metodediskusjon har blitt kalt "metadiskurser", diskurser som dreier seg om og dermed legger premisser for andre diskurser. I metadiskurser drøftes diskurser. Metadiskurser går ut på å utforme tankemodeller og overgripende forståelsesrammer, som så andre diskurser springer ut av i en uendelighet av konkrete situasjoner, hver med enorme mengder detaljer. Metadiskursene er derfor mer abstrakte enn de fleste andre diskurser, men de er på ingen måte verdinøytrale eller hevet over den konkrete virkelighet. En metadiskurs kan i lengden bare føres videre hvis den "samsvarer" og "samhandler" med mangfoldet i virkeligheten (slik "virkeligheten" utfolder seg gjennom diskurser).

Med begrepet "diskursanalyse" siktes det vanligvis til enten betydning (a) eller (b):

"(a) en gren innenfor lingvistikken som undersøker hvordan språket faktisk brukes i "vanlige" sammenhenger – en diskurs anses ofte for å representere en del av språket som er lengre enn en setning,

(b) studier om hvordan man sosialt og politisk utvikler ulike former for kategorisering." (Bonnett 2011 s. 26)

Diskursanalyse er et redskap for "investigating the simultaneous constitution of systems of knowledge and belief (ideational function) and social relations and social identities (interpersonal function) in texts" (Norman Fairclough sitert fra Deacon m.fl. 1999 s. 150). "Discourse analysis is generally concerned with extended samples of talk or text, with the structural, stylistic and rhetorical features of these samples, and with the form or dialogue and communicative interaction that occurs through talk and texts [...] bringing out the implied meanings and tacit codings in language use." (Deacon m.fl. 1999 s. 310-311) Fairclough er en av grunnleggerne av kritisk diskursanalyse som akademisk fag. I analysene vektlegges hva som sies og hvordan, samt hva som utelates og hvorfor. Språket ses i den konteksten det springer ut av og tilhører. Diskursen er alltid et tolkbart uttrykk for "the relationship between the operation of the text and the world beyond the text" (Macdonald 2003 s. 1). "For Fairclough, discourse is determined by social structures, though those structures are partly also a product of discourse, and continue to be reproduced by discourse. There is therefore power in discourse, and power behind discourse." (Deacon m.fl. 1999 s. 152)

“[D]iscourse theory is not only concerned with the analysis of techniques (the production of statements and power relations); it relates these to wider institutional practices and their associated ‘bodies of knowledge’. Typically, we might expect to find that the positions established within specific discursive techniques will correlate to institutional roles and social statuses (the roles of psychiatrist and patient, of police officer and criminal, for example). These roles and statuses are themselves supported by conceptual frameworks that define institutional purposes.” (Tolson 1996 s. 195)

“Dessverre er ‘diskurs’ blitt et moteord som brukes innen en rekke vitenskapelige disipliner og med mange forskjellige betydninger. Fairclough (1992:3) er selv nøye med å presisere at hans diskursforståelse går lenger enn de typisk lingvistiske betydningene, der diskurs gjerne brukes synonymt med enten 1) muntlig tekst (i motsetning til skriftlig), 2) muntlige og skriftlige tekstproduksjonsprosesser eller 3) språkbruksvarianter knyttet til forskjellige sosiale situasjoner. Det er det *sosiale* aspektet ved språkbruk som er mest interessant for Fairclough, og han trekker den lingvistiske diskursforståelsen mer i retning av en samfunnsvitenskapelig forståelse av begrepet, slik vi finner det hos blant annet Michel Foucault. Likevel slipper han ikke taket i lingvistikken, og Fairclough ender dermed stødig opp med ett bein i hver leir. Samtidig retter han blikket mot sosiosemiotikken og mikrososiologien og får dermed en bred tilnærming til språkbruks- og tekstproblematikk. Fairclough (1995b:135) definerer på den bakgrunn fenomenet diskurs som “language use conceived as social practice”. *Diskurs som fenomen* manifesterer seg i praksis gjennom en rekke ulike *diskurser*, som han definerer som “way of signifying experience from a particular perspective” (ibid.)” (Yngve Benestad Hågvar i <http://www.hf.uio.no/iln/forskning/grupper/tekstretorikk/skriftserien/utgivelser/7Hagvar-Hele-folkets-diskurs.pdf>; lesedato 17.12.12)

“Faircloughs diskursforståelse kan illustreres gjennom en rammemodell som inneholder de tre størrelsene *tekst*, *diskursiv praksis* og *sosiokulturell praksis* (Fairclough 1992, 1995a, 1995b). Utgangspunktet er vår sosiokulturelle praksis, nemlig den måten en gitt kultur arter seg på gjennom sosial samhandling. Det vil variere med situasjonen hvilken og hvor stor del av vår sosiokulturelle praksis det er relevant å fokusere på. Den sosiokulturelle praksisen er delvis språklig og tekstlig manifestert, og den delen av en sosiokulturell praksis som på den måten ytrer seg i lingvistisk form, er den diskursive praksis. I den diskursive praksis inngår tekstproduksjon, -distribusjon og -konsumpsjon. Kjernen i den diskursive praksisen igjen er de enkelte tekstene.” (Yngve Benestad Hågvar i <http://www.hf.uio.no/iln/forskning/grupper/tekstretorikk/skriftserien/utgivelser/7Hagvar-Hele-folkets-diskurs.pdf>; lesedato 17.12.12)

“Hegemonisk maskulinitet er et begrep lansert av Professor Emerita Raewyn Connell. Jørgen Lorentzen definerer dette greit: “Hegemonisk maskulinitet er en spesifikk måte som grupper av menn kombinerer sin tilgang til makt og penger på

med bestemte legitimerende diskurser som opprettholder gruppens dominans”.”
(*Morgenbladet* 27. september–3. oktober 2019 s. 27)

Den svenske forskeren Per Linell er en ekspert på diskursanalyse. Han har blant annet publisert bøkene *Approaching dialogue: Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives* (1998) og *Samtalskulturer: Analys av samtal och språkliga möten som kommunikativa verksamhetstyper* (2007).

Per Linell “menar att om samtalet är mål- eller oppgiftsorienterat (behandla en viss sak, besluta om något, lösa ett problem etc.) så tycks själva oppgiftsorienteringen “framtinga en bestämmd struktur hos samtalet, som kommer att bestå av en sekvens av *faser* eller (del)aktiviteter, i vilka parterna (huvudsakligen men inte enbart) genom samtalande successivt introducerar eller bearbetar ett problem och søker sig fram till ett beslut eller en lösning (eller ett förslag till lösning)”, där varje fas eller delaktivitet bara godtar att man talar om eller gör vissa saker. [...] Linell (ms.) definierar praktiker som kulturellt bestämmda, mer eller mindre rutiniserte, mønster for hur vi organiserer vårt umgãnge och løser ulike oppgifter, vilka dãrför ofta är fõrgivettagna og delvis automatiserte. En central teoretisk bas for Linells verksamhetsteori är hans dialogiske sprãkteori, vars kãrna är en beskrivning av vãxelspelet mellom den situerte interaksjonen og de situasjonsøverskridende praktikerna (se Linell ms. og 1998). Teorin utgãr frã ordets betydelse som meningspotentialer og grammatiske konstruksjoner som funksjonelle potentialer. Dessa potentialer kan endast ge opphav til situerte betydelse i samspel med ulike kontekster (se Linell 1998). Samtidig etableres situasjonsøverskridende sprãkliga praktiker gjennom individers og gemenskapers erfaringer og fõrstãelse av tidligere interaksjoner og fõrvãntninger infõr nye, vilket gõr at sprãkliga rutiner og normer sedimenteres (Linell ms.). Dã meningspotentialerna og de funksjonelle potentialerna endast kan ge opphav til situerte betydelse i samspel med ulike kontekster er ett centralt konsept innen teorien *rekontekstualisering* (Linell 1998). Det handler om at yttranden, sprãkliga mønster, normer etc. inte bare øverfõres mellom ulike sammenhang, utan återanvãnds og tolkas igen mellom ulike sammenhang, i fõrhãllande til de nye sammenhangens kontekster” (Milda Rõnn i http://www.praxikon.se/filer/Milda_Ronn_avhandling.pdf; lesedato 02.01.13)

“Slaveri har ikke vært et ukjent fenomen for forskere, men man har hatt en annen oppfattelse av hva det innebar å være slave. Det kan jo minne oss på at hvordan vi forstår historien ikke bare er bestemt av såkalte tekstlige fakta, men også hvilke spørsmål vi stiller til teksten. Disse spørsmålene er ikke uavhengig av den diskursen forskeren er situert i. Vi kan la Hayden White få definere diskursens funksjon: “[...] the discourse is intended to *constitute* the ground whereon to decide *what shall count as a fact* in the matters under consideration and to determine *what mode of comprehension* is best suited to the understanding of the facts thus constituted.” Kanskje diskursen som har fått konstituere slaveriet i antikken har vært preget av en identifisering med fortidens helter? [...] Teorien gir dessuten rom for et maktkritisk perspektiv på akademiske diskurser. For eksempel bidraget

feministisk forskning har gitt til hvordan vi forstår historie. Historie som var menns historie om menn kamuflert som verdenshistorie, ble avslørt av feministiske forskere. De prøvde å bryte med mannshegemoniet. Kroppen (mannens) ble fremmedgjort. Den var ikke lenger det stabile bindeleddet mellom våre kropper og de historiske kroppene. Flere mannlige forskere har til gode å forklare hvorfor deres sverging til objektivitet og nøytralitet overså den politiske ekskluderingen av kvinner gjennom deres historieskrivning og innskrivninger av patriarkalske strukturer.” (Anders Martinsen i http://www.fortid.no/tidsskrift/download/fortid_1102.pdf; lesedato 27.01.16)

Fairclough vektlegger i *Media discourse* (1995) at samfunnsprosesser kan belyses av mediediskursene og omvendt, men han klarer ikke i praksis å gi det sosiale rommet rundt teksten samme plass som selve det språklige uttrykket (Macdonald 2003 s. 3). Mange har inntatt andre posisjoner for å gjøre bruk av diskursanalyse med sosiologisk vinkling. Cultural Studies kombinerer semiotikk og diskursanalyse (Geimer 2010 s. 88). Det er en premis at det kontekstuelle alltid allerede er strukturelt implisert i det tekstuelle. Institusjonelle og ideologiske mønstre skal avdekkes gjennom analysene. Medietekstene og de andre muntlige og skriftlige utsagnene som analyseres, er mangfoldige, flertydige, utydelige og motsetningsfulle. De inngår i sosial bruk som er preget av dynamisk kompleksitet med tilfeldigheter og motsetninger. Forskeren må derfor vektlegge forskjeller, variasjon og mangfold. Forskeren må ha forståelse og sensitivitet for detaljer og (mikro-)situasjoner i en forskning som er forankret i konkrete situasjoner og kritisk reflekterende.

Medieforskeren Helen Wood forsket på britiske kvinner som så på talkshows på TV. Hun observerte kvinnene i sine hjem og noterte ned hvordan de kommenterte høyløst det de så og hørte. Kvinnene hadde en tendens til å si ting på en måte som tydet på at de oppfattet seg som en del av en “dialogic social action” (Wood 2007 s. 80). “Oh shut up *you!*” utbrøt en av kvinnene til en uttalelse av en person i et TV-program. Lignende bemerkninger, spørsmål og ironiske uttalelser var vanlige. Hver av kvinnene “contributed such a remark *as though* the exchange is reciprocal. These first examples then, establish the way in which the viewers at home are actually taking part in conversation that is directed at speaker(s) in the studio, as though they are co-present, and they foreground the concept of the ‘para-social’ as reciprocated by the audience.” (s. 82) Det parasosiale er det sosiale “fellesskapet” som seere opplever å ha med personer på skjermen. Kvinnene ble så engasjert at de snakket til skjermen og seg selv – og fikk dermed verbalt utløp for egne holdninger og verdier. TV-programmene ga dem “fellesskap”, venner og fiender å bryne seg mot, til tross for at kvinnene var alene hjemme.

Woods studieobjekt var kvinnenens verbale diskurs mens de så på diskusjonsprogrammene, deres “events of dialogic social action, transcending distinctions of text and context” (2007 s. 80). To tekster – de verbale utsagnene i TV-programmet og utsagnene i kvinnens hjem – henger sammen i samme diskurs. En kvinnes

utbrudd av typen “Yes it *is* preferable really isn't it – you've still got your dignity” gir bare mening ut fra hvor i TV-teksten den ytres. Kvinnen deltar i en tenkt dialog. Hun skyter inn meninger og ytringer fra og om sin personlige erfaring. Dermed følger hun på en måte TV-program-“kodene” innen sjangeren, ved å fokusere på sin egen individuelle historie (Wood 2007 s. 96), og slik oppstår det Wood kaller et “mediated conversational floor” (s. 99). Oppgaven for forskeren var å analysere det dialogiske samspillet mellom de to tekstene, eller det laget av mening som kvinnen legger over medieteksten. Resepsjonen er tekstlig gjennom kommentarene og utbruddene, og det kan være høyst uklart hvordan kvinnens egen tekst skal tolkes. Wood noterte ned at utsagn ble sagt med f.eks. ironisk, rasende eller samtykkende tonelag, men TV-teksten er en konstant språklig forhandling om synspunkter, der meninger kan skifte og fronter hardne til. Gjennom diskursanalyse får forskeren mulighet til studere den dynamiske utviklingen av et stemmemangfold, og dermed vise hvor aktivt mediebrukeren gjør medieteksten relevant for sitt eget liv.

En forsker kan sjelden nøye seg med å snakke med informantene om medietekster (TV-programmer, nett-tekster, romaner, radiodokumentarer, osv.). Hun må selv ha god kjennskap til medietekstene. Dette krever et aktivt tolkningsarbeid, slik at hele det potensielle betydningsmangfoldet i de relevante medietekstene og -sjangrene er klart for forskeren. Også de intervjuene som forskeren har gjennomført, blir ofte til tekst i form av transkriberte dokumenter. All (nedskrevet) empiri er tekst. F.eks. kan forskeren i sin egen nedskrivning gjøre eksplisitt de betydningene som ligger i folks handlinger. Tolkingsproblemer blir dermed presserende. Verken informanten selv eller intervjueren kan overskue betydningen av hva som sies. Den hermeneutiske utfordring i å forstå, se sammenhenger, tolke og avklare betydninger foregår som en tekstlig prosess gjennom hele forskningsarbeidet, både med litterære tekster, muntlige tekster, medietekster fra tv, radio osv., og med skriftlige tekster produsert av både informanter og forsker. Disse tekstene inngår i diskurser.

“Kommentarfelt på nettaviser har lenge vært deprimerende lesning. Hvorfor er vi så sinte? Hvorfor forårsaker tilsynelatende ufarlige artikler stadig hissige utbrudd mot konge og regjering? Raseriet er så utbredt, både her til lands og internasjonalt, at det nå utvikles programvare som sier ifra dersom du er for amper. ToneCheck er en slags stavekontroll for følelser, og gir et lite vink dersom du overskrider grensen for negative følelser i teksten – programmet registrerer både sinne og bedrøvelse, skriver *The Atlantic*.” (*Morgenbladet* 3.–9. august 2012 s. 37)

“Både mellom og innen departementer kan vi identifisere det som kan kalles mikrohegemonier. Et mikrohegemoni har vi når en lære drevet av en intellektuell gruppering får gjennomslag for en bestemt politikk i en del av staten eller del av en organisasjon. Slike mikrohegemonier har noen klare felles trekk, her illustrert med skolesektoren:

- En *guru*, fortrinnsvis en utenlandsk, som legemliggjør tankeretningen i et referanseverk. Det gir ultimate begrunnelser for reformer, med henvisninger og

footnoter. I galleriet av klassikere innen utdanningssektoren finnes en Jean Piaget, Lev Vygotskij og Maria Montessori. Nålevende guruer inviteres til å toppe og åpne større konferanser. Et eksempel er Mr. Pisa, Andreas Schleicher. Et annet er John Hattie, hvis *Visible Learning* omtales som den største samlingen av forskning på hva som virker i undervisning.

- Et sett *teser* – anskuelser, forklaringer og verdier. De kommer til uttrykk i hva man skal sikte mot (for eksempel å “heve basiskompetanser”), hva man må sette i verk og hva man bør “forske på”.

- Et sett *signalbegreper*, spesifikke termer som tankeretningen bruker omtrent som dyr identifiserer sitt revir med feromoner, altså luktstoffer. Signalbegrepene fungerer som språkmerker som avslører om du tilhører den ene eller en annen gruppering. Eksempler i utdanningssektoren er begreper som “dybdelæring”, “semiotiske ressurser”, “metarefleksjon”, “proessorientert skriving”, “kulturell kapital”, “formativ vurdering”. De er ofte mangestavelsesord som begynner eller ender med ord som “prosess”, “strategi”, “situasjon” – forståelsesprosessen, ordinnlæringsstrategier, klasseromssituasjonen, situasjonskontekster, skriveferdighetsvariasjon, språkbruksdimensjoner, funksjonskompetanse, sosiotekestologisk og så videre.

- Signalbegrepene ledsages av *akronymer*, som PPL, KKL, NPM, AFEL, PISA, LP-modellen, POS (proessorientert skriveundervisning), som du må kjenne for å skjønne.

- Tankebygningen fortettes i karakteristiske *geometriske diagrammer*, figurlige og finurlige tegninger, som Maslows behovspyramide, læringskurven, Hatties halvsirkler og skrivehjulet.

- *Nettverk* av stedlige representanter – altså disipler som kan målbære, formidle og fortolke guruens lære. De inngår både i en nasjonal hjemmeindustri for seminarer og komiteer, og i internasjonale nettverk av guruens tilhengere ved publikasjoner, (dyre) konferanser og organisasjoner.

- *Nærvær i mediene*, enten det er ved intervjuer i Dagsrevyen, innlegg i avisene eller paneldeltagelse. Der kan man høste både anerkjennelse, applaus og glans i det såkalte ofentlige rom – og selvsagt den kollegiale misunnelse som følger berømmelse!

- Men avgjørende for å bli et mikrohegemoni, er etableringen av *brohode* inn i et departement eller en organisasjon, slik at “den rette lære” får støtte fra “the powers that be” og via dem oversettes til offentlig eller offisiell politikk.” (sosiologi-professor Gudmund Hernes i *Morgenbladet* 22.–28. januar 2016 s. 28-29)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>